

UN DOCUMENT INEDIT REFERITOR LA CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA TIBISCUM-JUPA DIN PERIOADA INTERBELICĂ

Călin Timoc

În decursul timpului, informațiile arheologice referitoare la Tibiscum s-au înmulțit și au putut constitui subiectul unei binevenite monografii¹. În capitolul rezervat istoricului cercetărilor din această carte autorii atrag atenția că săpături arheologice din anii 1923-1924 au fost întreprinse de dr. I. Boroș, preot din Lugoj, în colaborare cu G.G. Mateescu, prof.univ. din Cluj-Napoca².

Din păcate rezultatele investigațiilor arheologice nu au beneficiat de o publicare corespunzătoare niciodată. O încercare în acest sens a făcut-o ~~Cornel~~ Răileanu folosindu-se de caietele de șantier ale preotului dr. I. Boroș, descoperite la Arhivele Statului Lugoj³. Modul neprofesionist în care a publicat C. Răileanu aceste importante caiete de șantier precum și „disparația”⁴ din inventarul arhivei lugojene a documentelor la care s-a făcut referire face ca și în ziua de astăzi să persiste pata neagră asupra cercetărilor arheologice din perioada anilor 20 ai secolului al XX-lea.

Totuși, unele date le putem afla din presa vremii, care urmărea cu interes piesele ce ieșeau la lumină. Un astfel de ziar a fost Krassó Szörényi Lapok [Foile Caraș-Severinului] care dorea să atragă atenția opiniei publice – în rubrici culturale scurte – asupra bogăției de relicve romane a Jupei și a Banatului în general. Unul din semnatarii acestor articole de fond este Jakabffy Elemér, moșier din Zăgujeni și președintele consiliului laic al parohiei romano-catolice din Lugoj, o personalitate marcantă a Banatului interbelic⁵. El, prin poziția și averea sa, prin funcțiile ce le deținea era un susținător al săpăturilor arheologice, îndeosebi din punct de vedere logistic (cu muncitori zilieri, unelte, țiucă și hrană). Conacul din Zăgujeni a fost locul unde a ~~avut~~ poposit adesea preotul dr. I. Boroș în perioada când săpa la Tibiscum. Între cei doi oameni de cultură vor exista relații strânse de prietenie și susținere reciprocă. Ba mai mult, după unele păreri, aceștia ar fi încercat, fără succes însă, să reînființeze (după I. Război Mondial) Societatea Muzeală a Caraș-Severinului, care trebuia să

¹ D. Benea, P. Bona, *Tibiscum*, București, 1994 - este de altfel prima monografie arheologică dedicată sitului roman de la confluența Bistrei cu Timișul.

² D. Benea, P. Bona, *op.cit.*, p. 10-11.

³ C. Răileanu, în *Rev. Mitropoliei Banatului*, XXIX, 1979, 1-3, p. 108-126.

⁴ Informație prof.univ. dr. Doina Benea.

⁵ Péter Szöcs, în *Satu Mare. Studii și comunicări*, XV-XVI, 1989-1999, Satu Mare, p. 144.

ibă sediul principal la Lugoj⁶.

Articolele jurnalistului Jakabffy Elemér au fost strânse într-un mic volum le buzunar care a apărut la sfârșitul anului 1924: TIBISCUM. Adatok multjéről és uzzdítás emlékei felkutatásához, la o editură privată din Lugoj: Nyomatott Husvéth és Hoffer Konyvnyomdájában Lugoson⁷.

Conținutul volumului pare asemănător unui roman peisagistic în care descrierile despre natură se îmbină cu evenimente și legende istorice. Astfel, apar în nod frecvent referiri la evenimentele din timpul războaiele cu dacii ale lui Traian.

Totuși, în anumite părți putem desluși informații prețioase despre debutul cercetărilor arheologice sistematice de la Tibiscum-Jupa. Inițiatorul lor a fost I. Boroș, care a întreprins cu ajutorul grofului din Zăguzeni (J.E.) primele săpături arheologice în zona cunoscută astăzi ca fiind vicus-ului militar tibiscens. „Sondajul” a fost la nceput efectuat „pentru a vedea dacă se poate descoperi ceva”, știut fiind faptul că în urmă cu câteva decenii aici a fost găsită o onesta missione erztábla⁸.

Cercetările lui Boroș se pare că au fost bine mediatizate în presa locală, ocul excavațiilor fiind vizitat de o serie de personalități bănățene cum ar fi: dr. Valeriu Braniște, Gheorghe Sperlea, Gheorghe Papp, învățătorul Nicolae Cornean, moșierul lin Jupa Sándor Manó și prietenul său, groful din Zăguzeni Jakabffy Elemér⁹.

Săpăturile arheologice se aflau după părerea autorului la aproximativ 50 – 00 m de cursul râului Timiș și au surprins după cum descrie J.E., mai multe ziduri lin piatră ale clădirilor din „orașul lui Barsimus”¹⁰.

„(...) În patru sau cinci locuri se văd grămezi de pietre împreună cu fragmente le cărămizi. De la acestea urmează niște ziduri care se întind spre Timiș. Câteva ovituri de târnăcop și ajungi la un strat plin de țigle.

⁶ Miklos Bakk, *Lugosi Krónika*, Timișoara, 1998, p. 25. Colecția de antichități romane le actualului Muzeu de Istorie din Lugoj au fost strânse în cea mai mare parte de preotul . Boroș din săpăturile de la Tibiscum-Jupa.

⁷ Cartea lui Jakabffy Elemér am „descoperit-o” în colecția de carte veche a Bibliotecii Central Universitare „Eugen Todoran” din Timișoara și poartă codul 164204. Cărțulia de format de buzunar (10 x 15,5 cm) are 30 de pagini și se pare că a avut un tiraj foarte redus.

⁸ E. Jakabffy, *Tibiscum*, Lugoj, 1924, p. 14.

⁹ Foarte interesant este faptul că nu se pomenește nimic în lucrarea lui E. Jakabffy de prof. G.G. Mateescu. Foarte probabil cei doi nu au făcut cunoștință niciodată, iar profesorul niversitar din Cluj a vizitat doar săpăturile rămase neastupate (cum era moda acelor remuri), prin octombrie-noiembrie 1924.

¹⁰ E. Jakabffy, *op.cit.*, p. 15-16. Aluzie la descoperirea din 23 aprilie 1851, când un igan din Jupa a descoperit la pescuit, pe malul râului Timiș, o diplomă militară aparținând unui soldat din cohors I Vindelicorum milliaria, al cărui nume era Barsimus, pe care a lăruit-o stăpânului său Ștefan Capra de Jupa și care la rândul său a donat-o Muzeului Național Maghiar [Magyar Nemzeti Múzeum].

În interiorul zidului dezvelit apare de obicei podeaua de mozaic. Bucățile de mozaic seamănă cu niște pișcoturi sau au forma literei L (romane-capitale). Acestea le-am așezat în ordine și imediat ne-am putut imagina cum arăta pardoseala.

Dar au apărut aici și piese mai deosebite. Preotul Boroș a dus la muzeul din oraș (Lugoj n.n.) o monedă mică, pe care a descoperit-o după câteva lovituri de târnăcop și care poartă chipul lui Antoninus Pius. Tot el a mai găsit și fragmente de vase ceramice, chiar și oase umane ale oamenilor din acele timpuri și fragmente de sticlă romană.

Acestea sunt rezultatele câtorva ore de excavări cu târnăcopul și lopata”¹¹.

Textul este elocvent în ceea ce privește cercetările arheologice întreprinse, deși per ansamblu descrierea pare puțin romanțată.

Din aceste rânduri – singurele care se referă la „săpăturile” realizate la Tibiscum în 1924 – se pot desprinde următoarele concluzii:

- Campania de săpături a fost de scurtă durată și nu a atins o adâncime prea mare. În cea mai mare parte au fost excavații de suprafață și niciunde nu s-a atins lutul steril¹²;

- Preotul dr. I. Boroș urmărea cu excavațiile sale traiectul zidurilor, pentru a contura planul clădirilor antice - o strategie de săpătură care era la modă în perioada interbelică mai ales în cazul siturilor de epocă romană.

- Interesul cel mai mare al arheologului era să găsească cât mai multe piese, cât mai diverse și mai interesante. Cele mai importante erau considerate monedele, inscripțiile sau piese sculpturale care puteau fi încadrate între obiectele de artă antică.

- Oasele erau considerate în marea lor majoritate ca fiind de factură umană.

În continuare textul prezintă aspecte dramatice. Săpăturile nu au mai continuat, ele neprimind un sprijin susținut din partea forurilor competente. Locul cu ruine a dispărut foarte repede fiind folosit drept carieră de piatră pentru casele sătenilor din Jupa. E. Jakabffy chiar a văzut un monument mare, din marmură în fața casei lui Ion Peia, dar „noroc” - spune autorul – „că nu poartă inscripție”¹³.

După cum observa J.E., tot în această perioadă la cârciuma din sat se ilumina câteodată, interiorul cu un opaiț de factură romană, adus probabil de unul din foștii muncitori de pe șantierul arheologic condus de I. Boroș. Piesa întreagă de altfel era de culoare cărămizie și avea un singur cioc. Pe când moșierul din Zăgujeni a vrut să achiziționeze opaițul proprietarul localului l-a făcut pierdut¹⁴.

Apar însă și păreri amuzante legate de descoperirile arheologice de la Tibiscum. O piesă sculpturală, foarte cunoscută în epocă a fost un leu funerar care era

¹¹ E. Jakabffy, *op.cit.*, p. 16-17. Traducerea fragmentelor de texte referitoare la cercetările arheologice de la Tibiscum-Jupa din limba maghiară, din lucrarea lui J.E. ne aparține !

¹² Într-un singur caz autorul spune că s-a săpat până la 2 metri adâncime, când a fost descoperit un ac de păr din metal, cf. E. Jakabffy, *op.cit.*, p. 23.

¹³ E. Jakabffy, *op.cit.*, p. 21.

¹⁴ *Ibidem*, p. 24.

așezat lângă drumul principal care ducea la moara de apă a Jupei. Localnicii și „cercetătorii” I. Boroș și E. Jakabffy influențați probabil de renumitele descoperiri făcute de H. Schliemann presupun că acest leu din piatră, „de mărimea unui câine ciobănesc” împodobește poarta orașului sau a cetății Tibiscum, exact ca și în cazul porții leilor din Mycene¹⁵.

Alte obiecte descoperite la Tibiscum-Jupa în anul 1924 și care l-au impresionat pe E. Jakabffy sunt: fragmente de vase de sticlă având „luciri de curcubeu”, ace de păr frumos lustruite din os și bronz, piese de podoabă și cioburi ceramice de la diverse vase.

O altă piesă importantă, găsită la adâncimea de 2 metri este o monedă mare de bronz de la Hadrian, urmată de un „măner” lung din os și o scoică – considerată de J.E. ca obiect decorativ din toaleta femeilor romane¹⁶.

Deși sunt prezentate superficial săpăturile arheologice ale preotului dr. I. Boroș, textul lui E. Jakabffy rămâne important pentru istoricul cercetărilor de la Tibiscum-Jupa. Până la publicarea integrală a caietelor de șantier ale arheologului interbelic lugojan rămâne singura mărturie vie a acelor ani de încercări și căutări de explicații pentru contextul arheologic ce urmăreau evoluția anticul oraș de la confluența râului Bistra cu Timișul¹⁷.

EINE UNBEKANNTE URKUNDE ÜBER DIE ARCHÄOLOGISCHE AUSGRABUNGEN VON TIBISCUM – JUPA AUS DER ZWISCHENKRIEGSZEITSPANNE

Zusammenfassung

Jakbffy Elemér, ein wichtiger Politiker der Zwischenkriegsperiode, Grossgrundbesitzer von Zăguzeni und bekannter Historiker der Lokalgemeinden aus Caraș-Severin, war ein guter Freund von dr. Janos Boros, griechisch-katoliker Priester und Amateurarchäologe von Tibiscum-Jupa. Als Augenzeuge der archäologischen Ausgrabungen der 20-ger Jahren des XX. Jhr. E. Jakabffy hat ein Büchlein mit dem Titel: TIBISCUM. Adatok multjóról és buzditás emlékei felkutatásához geschrieben.

Sein Werk ist leider bis heute vergessen geblieben.

Wir erfahren davon, dass die grössten Ausgrabungen im Sommer des Jahres 1924 gemacht wurden. Sie waren nicht sehr tief, nur sehr selten sind sie bis zum 2 meter Tiefe gesunken und haben immer die Steinmauern der antiken Gebäuden verfolgt.

¹⁵ *Ibidem*, p. 26.

¹⁶ *Ibidem*, p. 25.

¹⁷ Cea mai mare măhnire a „arheologilor” din perioada interbelică o constituia faptul că nu au reușit să descopere nici o inscripție ce ar fi reprezentat o sursă mult mai mare și mai importantă de informații pentru Tibiscum-Jupa; cf. E. Jakabffy, *op.cit.*, p. 27.